

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

2 De opening van het testament en de Staten-Generaal als executeurs-testamentair

Inleiding

Op 8 mei 1702 was om 10 uur 's morgens een aantal genodigden in de leenkamer van het Hof van Holland te Den Haag bijeengekomen. Zij vertegenwoordigden diegenen die verwachtten aanspraak te kunnen maken op (een deel van) de erfenis van Willem III. Dit waren Alexander Stanhope, buitengewoon gezant van de koningin van Groot-Brittannië bij de Staten-Generaal, Wolfgang baron von Schmettau, geheimraad en minister-plenipotentiaris van Frederik I bij de Staten-Generaal, Willem Hendrik Herman, raad en gevolmachtigde van Henriette Catharina, vorstin van Anhalt-Des-sau, Philips van Heringh (Heringen of Hairingen) en Cornelis de la Porte, raden van Henriette Amalia, moeder en voogdes van prins Johan Willem Friso, Johan Frederik Knorre, raadsheer van het Hof en 'Finantie' [thesaurier] van Johan Willem, hertog van Saksen-Eisenach, als vader en voogd van zijn minderjarige zoon Willem Hendrik van Saksen-Eisenach (1691-1741) en de gevolmachtigde Jean Babtista Coulot, raad van vorst Willem Hyacinth van Nassau-Siegen.¹ Verder waren present de Nassause Domeinraad, die niet alleen de nalatenschap van Willem III beheerde, maar tevens het testament in beheer had, en notaris Adriaan van Sterrevelt bij wie het testament was gepasseerd en verleden.² Naast deze genodigden was een commissie van drie leden van het Hof van Holland aanwezig. Dit waren de president Frederik Sluysken, heer van Ter Horst en de raden Jan Munter, heer van Sanen en Jacob Vallensis. Zij werden terzijde gestaan door hun adjunct Daniël Pompejus van Assendelft, secretaris van het Hof en tevens waarnemend griffier.³ Munter en Vallensis kregen opdracht om van de opening een rapport op te maken.

¹ Hertog Johan Wilhelm van Saksen-Eisenach (1666-1729) was gehuwd met Amalia van Nassau-Dietz (1655-1695). Amalia was de eerste vrouw van Johan Willem, zij was de dochter van Willem Frederik van Nassau-Dietz (1613-1664), stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, en Albertine Agnes van Nassau-Dietz (1634-1696). Coulot had aan de Staten-Generaal een verzoek gestuurd om bij de opening van het testament aanwezig te zijn. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, 22 april.

² Johan Pestere, heer van Cattenbroeck (presiderend raad), Diederick van Hogendorp, Johan Jacob Wierds, Willem van Schuijlenburg en Johan van Essen. Zij waren allen raden en rekenmeesters van de Domeinraad. Verder was ook griffier Johannes van Schuijlenburg aanwezig. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van de commissarissen, 8 mei.

³ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van de commissarissen, 8 mei. Zie voor een gedrukt exemplaar van het testament ook KHA, A16/IV, Willem III, inv. 3, Verbaal wegens het openen van het testament van Willem III, naar het origineel handschrift in de verzameling van A.D. Schinkel (Utrecht, 1851) 1-8. Adjunct is een algemene benaming van een ambtenaar of functionaris, aan een hogere toegevoegd om hem in zijn ambtsbezigheden bij te staan en hem bij afwezigheid te vervangen. Een verbaal is een (ambtshalve opgemaakte) verslag.

2.1 De opening van het testament

Willem van Schuijlenburg, raad en rekenmeester van de Nassause Domeinraad, toonde en overhandigde aan de commissie van het Hof van Holland een vierkant papier 'sijnde doortrocken met een swarten sijde Draat op de vierhoeken toegecachetteert met vier Cachetten in swarth lacke, de welke bij de meergemelte Heeren Presiderende en andere raden van hoogstgemelte sijne Majt. gercognosceert zijn: te wesen het Cachet van hoogstgedachte zijne Majesteijt, staande op de buijten sijde van t' selve papier een Acte Notariael'.⁴ Het afgesloten papier werd successievelijk aan alle aanwezigen overhandigd om het te bekijken. Na inspectie verklaarde men dat het stuk onbeschadigd was en dat er niet mee was geknoeid. Het papier werd ook aan notaris Van Sterrevelt getoond en die verklaarde aan de commissarissen dat 'de voorz Acte van superscriptie op het voorz. besloten, ende gecachetteerde papier staande' in opdracht van Willem III voor hem als notaris gepasseerd was.⁵ De notaris deelde mee dat de inhoud van dit stuk was geschreven door Willem van Schuijlenburg en dat hij het als notaris had ondertekend. Hij bevestigde dat hij gezien had dat Willem III in aanwezigheid van hemzelf en de getuigen op 18 oktober 1695 zijn handtekening had geplaatst. Van Schuijlenburg verklaarde dat hij deze akte zelf had geschreven en dat hij als getuige, samen met Hans Willem Bentinck, graaf van Portland, aanwezig was geweest bij het passeren en het verlijden van genoemd document. Tevens had hij de akte getekend en had hij ook gezien dat Willem III deze ondertekende. Verder vertelde hij aan 'alle de gemelte Heeren Presiderende, en andere raden van meer hoogstgedachte zijne Majesteijt, dat zij de hant van zijne Majesteijt, en van den gemelten Grave van Portland, onder de voors. acte van Superscriptie staande, seer wel kennen, gelijk ook mede eenige van de andere presente Heeren de voors. handen, en onderteijkeninge van hoogstgedachte zijne Majesteijt, en de den Grave van Portlant erkent hebben'.⁶ Het stuk was in de aanwezigheid van Van Schuijlenburg en Van Sterrevelt doorgenaaid en van cachetten voorzien. Daarna werd door adjunct Van Assendelft de superscriptie voorgelezen.⁷

De commissarissen en alle andere aanwezigen, behalve Von Schmettau, verklaarden dat 'men niet anders konde sien, of alle behoorlijke solemnitejten waren in desen observeert', en dat men verder kon gaan met het openen van het papier. Von Schmettau maakte geen bezwaren tegen de opening van het testament, maar sprak zich niet uit over de echtheid van het document. Daarover zou 'sijn Heer en Meester', de koning in Pruisen, beslissen. Binnenin het papier bevond zich een aan twee zijden beschreven document, de testamentaire dispositie van Willem III. Van Schuijlenburg had de inhoud in diens opdracht geschreven, behalve vier regels in Willems eigen hand. De Koning-Stadhouder had de tekst voorzien van zijn handtekening en tevens van zijn cachet gedrukt in zwarte lak. Dit werd door de commissarissen en door de meeste aan-

4 Een cachet is een afdruk van een wapen in lak.

5 Bij een besloten testament wordt er geen afzonderlijke akte van bewaarneming opgemaakt. De notariële akte van superscriptie wordt op de buitenkant van het stuk geschreven.

6 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van de commissarissen, 8 mei.

7 Zie bijlage 3: Tekst superscriptie testament van Willem III.

Afb. 12 Johan Willem Friso, prins van Nassau-Dietz, toegeschreven aan Jacob Christofle Blon, circa 1710.

wezigen bevestigd. Daarna las de adjunct de inhoud van het testament voor.⁸ Hieruit bleek dat Johan Willem Friso door Willem III benoemd was als zijn universele erfgenaam. De Staten-Generaal werden aangewezen tot diens executeurs-testamentair.⁹ Zij en niet de erfgenamen moesten ervoor zorgen dat diens laatste wil werd uitgevoerd.¹⁰

2.2 Legaten, codicillen en nagekomen akten

Naast het testament waren er nog drie codicillen met legaten die dateerden van 25 oktober 1688 en door Willem III waren ondertekend.¹¹ Deze codicillen mochten pas na

⁸ Zie bijlage 4: Tekst testament van Willem III.

⁹ Naar aanleiding van de opening van het testament merkte raadpensionaris Heinsius op dat niet voorzien was in de voogdij van de jonge prins Johan Willem Friso. Japikse (ed.), *Correspondentie Willem III II*, 412, Anthonie Heinsius aan Bentinck (9 mei 1702). Natuurlijk ging dit niet op voor Friesland. Daar was in het huwelijkscontract van zijn ouders de voogdij geregeld. De bepalingen daarvan waren in 1696, bij het overlijden van Hendrik Casimir II, in werking getreden. Maar in andere gewesten, waar men na 1702 nog over het stadhouderschap moest beslissen, bestond uiteraard nog geen regeling. Zie ook Guibal, *Johan Willem Friso*, 62-71.

¹⁰ Godding, *Droit privé*, 380.

¹¹ Een codicil is een bijvoegsel tot een testament. Het is onderhands door de erflater geheel geschreven, gedagtekend en ondertekend. Hierin kunnen zonder verdere formaliteiten bijzondere beschikkingen worden gemaakt.

de dood van de Koning-Stadhouder worden opengemaakt.¹² Eén legaat was voor Willem van Nassau, heer van Zuylenstein of diens kinderen, één voor Hendrik van Nassau, heer van Ouwerkerk en het derde was voor Gaspar Fagel.¹³ Ze werden later door Munter en Vallensis, in het bijzijn van diegenen die daarvoor uitgenodigd waren, geopend.¹⁴ Alleen het codicil van het legaat voor de heer van Zuylenstein werd door François Fagel, griffier van de Staten-Generaal en Carel Roosenboom als commissarissen van de Rolle geopend.¹⁵ Op 19 oktober 1702 werden de drie codicillen en het laatste testament van Willem III door Van Assendelft aan Fagel overhandigd.¹⁶ De griffier gaf deze documenten aan de Domeinraad met het verzoek ze bij de andere originele stukken, die betrekking hadden op de nalatenschap van Willem III, te bewaren.¹⁷

Bij de opening had Van Schuijlenburg verklaard dat hij, behalve het testament en de drie legaten, geen anterieure of posterieure akten onder zich had of op de hoogte was dat er nog andere akten waren gepasseerd, ‘presenterende zulx t’ allen tijde bij solemneelen ede te verclaren’.¹⁸ Tijdens het examineren van de papieren van Willem III in Londen, was echter nog een codicil gevonden.¹⁹ Op 6 december 1696 had Willem III dit gemaakt ten gunste van Arnold Joost van Keppel, graaf van Albemarle. Hierin vermaakte Willem III aan Albemarle de heerlijkheid Bredevoort en een bedrag

Tevens voor het maken van kleine legaten en het benoemen van een executeur. Een legaat is een testamentaire beschikking waarbij de erfflater aan een persoon geld of bepaalde goederen geeft.

12 In 1682 kocht Willem III hofstede de Cruydeberg of Kruitberg bij Santpoort (Velsen) met weilanden, landerijen en met beplantingen, boomgaarden, boerenwoningen met erven, schuren en een werf van Johan Coemans voor 30.000 gulden. De hofstede werd door Willem III als buitenverblijf en jachthuis gebruikt. Als beloning voor zijn verdiensten had de Koning-Stadhouder aan de raadpensionaris van Holland, Gaspar Fagel, het landgoed De Kruitberg en een bedrag van 100.000 gulden belastingvrij, via een legaat van 24 oktober 1688, nagelaten. Fagel heeft hier nooit weet van gehad. Willem bepaalde dat de beschikking pas na zijn dood mocht worden geopend en Fagel was toen al, op 15 december 1688, overleden. Zie KHA, A16/IV, Willem III, inv. 2a, Legaat voor Gaspar Fagel. Na de dood van Fagel noemde Willem III hem zijn beste vriend. Dit doet hij in een brief aan Hendrik Fagel, griffier van de Staten-Generaal en broer van Gaspar Fagel, van 18/28 december 1688 waarin hij de familie Fagel condoleert met het verlies van Gaspar Fagel: ‘ick verlies den grootste vriendt, die ick in dese werelt kan hebben’. Zie het voorwoord van Japikse in *Uit de correspondentie*, VII en 86. De Kruitberg bleef in het bezit van de Oranjes. Na het overlijden van Willem III liet de moeder van Johan Willem Friso meubilair en huisraad uit de Kruitberg weghalen om deze goederen naar het hof te Leeuwarden, Soestdijk of elders te vervoeren. Dit gebeurde nadat er een inventaris van de boedel was gemaakt vanwege de erfeniskwestie met de Pruisische koning Frederik I. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 5339, Inventaris van de meubelen. Het landgoed bleef lange tijd ongebruikt. Vanaf 1724 werd de hofstede met de landerijen door de Oranjes verpacht. Het goed verviel in 1795 aan de Staat. Zie Van Hoof (ed.), *Nassause Domeinraad*, 236. Het codicil van Willem III ten gunste van Gaspar Fagel werd door secretaris Meinardus van Buren (Buery) van het Hof van Holland aan diens broer, raadsheer Fagel, overhandigd. Zie KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en SG, 1702. De zes secretarissen van het Hof van Holland fungeerden tevens als secretaris van de Hoge Raad. In 1742 werd besloten het aantal secretarissen terug te brengen tot drie.

13 Gaspar Fagel (1621-1688) was tussen 1672-1688 raadpensionaris van Holland als opvolger van Johan de Witt.

14 Er werd hiervan een rapport opgemaakt dat aan de Staten-Generaal werd overhandigd.

15 KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en SG, 1702. Een rolle is een register cq. lijst van personen of zaken. Roosenboom was van 1688-1720 agent bij de Staten-Generaal.

16 KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en SG, 1702. Zie ook NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 435-436 (23 september).

17 KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en ERSG, 1702.

18 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van de commissarissen, 8 mei. Het verbaal dateert van 17 mei 1702.

19 Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 47, Saunière de l’Hermitage aan Anthonie Heinsius (17/28 maart 1702).

Afb. 13 Arnold Joost van Keppel, graaf van Albemarle, door Sir Godfrey Kneller, circa 1700.

van 200.000 gulden, een legaat dat wij al eerder tegenkwamen.²⁰ Tijdens de bijeenkomst liet Willem Karel van Huls, gevolmachtigde van de graaf, aan de commissarissen dit codicil zien; het werd vervolgens door de adjunct voorgelezen.²¹ Omdat het codicil al in Engeland was geopend werd het weer aan Van Huls teruggegeven.²² Later bleek er ook nog een legaat te zijn voor Hans Willem Bentinck of diens kinderen.²³ De Staten-Generaal hadden van de Staatse gezant aan het Engelse Hof drie verzegelde akten

20 Bredevoort, in de Gelderse Achterhoek, werd eerst door de Oranjes in pandschap gehouden, maar sinds 1697 was het in gehele eigendom van Willem III in ruil voor 50.000 gulden aan uitstaande pandpenningen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 2317, Akte van transport, 25 september 1697. Zie voor de verpanding NA, 1.08.11, ND, inv. 2312-2316. De schenking aan graaf van Albemarle werd na de dood van Willem III door de Friese Nassaus aangevochten. Prinses Henriette Amalia was ervan overtuigd dat de bezittingen haar zoon Johan Willem Friso toebehoorden. Albemarle was echter van mening dat bij een gerechtelijk onderzoek hij de begunstigde zou zijn. Deze affaire zou zich nog lang voortslepen. Zie voor deze kwestie Kerkhof, *Carrière*. Na een proces voor het hof van Gelderland werd Albemarle afgekocht met 4 x 175.000 gulden.

21 Het codicil was door Willem III geschreven, ondertekend en tevens voorzien van zijn cachet in zwarte lak.

22 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van commissarissen, 8 mei. Het codicil was geopend in aanwezigheid van Charles Seymour, hertog van Sommerset, William Cavendish, hertog van Devonshire, Edward Villiers, graaf van Jersey en John Churchill, hertog van Marlborough. In zijn brief van 11 april 1702 aan Heinsius maakte Arnold Joost van Keppel, graaf van Albemarle melding van dit codicil. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 89, Albemarle aan Anthonie Heinsius (11 april 1702).

23 Het codicil met dit legaat was van 25 oktober 1688 en mocht pas na de dood van Willem III geopend worden. Vallensis en Iman Cau zouden als commissarissen van de Rolle het legaat openen. KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en ERSG, 1702.

ontvangen.²⁴ Nadat het meest recente testament van Willem III was geopend gaven de Staten-Generaal toestemming deze drie stukken naar de Staten van Holland te zenden met het verzoek deze door het Hof van Holland 'legalijck' te laten openen en het verbaal daarvan naar de Staten-Generaal te zenden.²⁵ De Staten van Holland voldeden aan dit verzoek.²⁶ De drie akten werden naar de president en raden van het Hof van Holland gestuurd. Nadat Frederik I en Henriette Amalia door het Hof van Holland op de hoogte waren gesteld van de voorgenomen opening werden de documenten door de commissie, bestaande uit Sluysken, Munter en Vallensis, geopend. Het bleek dat het om een ingetrokken testament en een legaat ging die beide al op 21 april 1676 bij een notaris waren gepasseerd en een document met de namen van de executeurs-testamentair van dit testament.

Reacties na het voorlezen van het testament

Volgens de commissarissen waren de opening en het voorlezen van het testament in goede orde voltrokken. Alle regels werden in acht genomen zodat de aanwezigen konden zien dat er geen bedrog in het spel was. Er werd hiervan een verslag opgemaakt 'omme te dienen daar het behoort, ende dit alles ongeprejudiceert een ijeders regt'.²⁷ Het verbaal van de opening werd ter griffie van de Staten-Generaal gedeponereerd.²⁸ In het rapport van de commissie is niets te lezen over mogelijke reacties van de aanwezigen. Volgens de Duitse historicus Drechsler zou de inhoud van het testament van Willem III bij de aanwezige vertegenwoordigers van de belanghebbenden veel verwondering hebben opgewekt, 'am meisten bei dem preussischen Gesandten, dem Freiherrn von Schmettau'.²⁹ Von Schmettau behield na de voorlezing van het testament zich direct het recht van Frederik I voor, dat laatstgenoemde had verkregen door de bepalingen van zijn overleden grootvader Frederik Hendrik en door het gevestigde fideï-commis in diens testament. Hij verzocht de Staten-Generaal om de erfenis in status quo te laten om de fideï-commissaire goederen van de andere goederen te kunnen separeren.³⁰ Willem Hendrik Herman maakte bezwaren vanwege de aanspraken van Henriette Catharina, vorstin van Anhalt-Dessau. Jean Babtista Coulot protesteerde uit

24 Deze stukken waren hem door enkele commissarissen van de Engelse koningin Anna ter hand gesteld.

25 NA, 1.08.11, ND, inv. 920, ERSG 1702, 22 september. Verwezen wordt naar de resolutie van de Staten-Generaal, 26 juli 1702. Zie ook NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 384-385 (10 augustus).

26 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 384-385 (10 augustus).

27 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Verslag van commissarissen, 8 mei. Deze akte werd ondertekend door de drie commissarissen en adjunct Van Assendelft. Van dit verbaal zouden alle raden van het Hof van Holland een kopie ontvangen. KHA, A16/IV, Willem III, inv. 5, ERHH en SG, 1702. De originele stukken betreffende het voorlezen van het testament werden in handen van de raden van het Hof van Holland gesteld. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 920, ERSG 1702, 19 oktober. De secretaris van het Hof van Holland overhandigde op 10 mei 1702 dit verbaal aan Van Nassau-Odijk, president van de Staten-Generaal, om de inhoud aan de leden mede te delen.

28 Tijdens vergadering van 22 september 1702 van de Staten-Generaal werd hiervan melding gemaakt. Het verbaal was van 4 september 1702. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 920, ERSG 1702, 22 september en NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 435 (23 september).

29 Drechsler, Streit, 14.

30 Japikse (ed.), *Correspondentie Willem III II*, 412, Anthonie Heinsius aan Bentinck (9 mei 1702).

naam van Willem Hyacinth van Nassau-Siegen überhaupt tegen het testament.³¹

2.3 De Staten-Generaal als executeurs-testamentair

De moeder en voogdes van Johan Willem Friso verzocht van haar kant de Staten-Generaal het executeurschap te aanvaarden. Henriette Amalia en Frederik I verwachtten van hen dat zij, als executeurs-testamentair, alles in het werk zouden stellen om de uiterste wil van Willem III uit te voeren.³² De Staten-Generaal beloofden dat zij als executeurs van de testamenten van Frederik Hendrik en Willem III de zaak zo onpartijdig mogelijk zouden behandelen en wensten niet meer dan dat beide partijen zo veel mogelijk 'haer genoeg' mochten vinden.³³ Met deze uitspraak lieten de Staten-Generaal de mogelijkheid open dat ook de Pruisische koning recht had op een deel van de erfenis.³⁴ Zo openden zij de weg tot een accommodement.³⁵

Moeilijke positie van de Staten-Generaal

De Staten-Generaal raakten als executeurs-testamentair in een lastig parket. Net in een tijd van zwakte en machteloosheid ten gevolge van de internationale spanningen, het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog, werden zij geconfronteerd met deze moeilijke erfeniskwestie.³⁶ Zij wilden als executeurs-testamentair de belangen van prinses Henriette Amalia en haar zoon Johan Willem Friso behartigen; maar konden daarbij de aanspraken van Frederik I niet zonder meer opzij schuiven, al hadden zij dit gewild. Zij moesten diens aanspraken serieus nemen want de Pruisische koning was een machtig vorst die de beschikking had over een groot en goed leger, en daarmee een onmisbare bondgenoot in de strijd tegen Frankrijk.³⁷ Enerzijds hadden de Staten-Generaal dus de Pruisische troepen hard nodig, anderzijds wilden zij Frede-

31 Drechsler, Streit, 15.

32 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, 10 mei en Henriette Amalia aan SG (9 mei); Frederik I aan SG (14 mei) en Von Schmettau aan SG (16 mei). De executeurs-testamentair hebben in de periode dat het testament wordt uitgevoerd de bevoegdheid in het testament omschreven vermogen te beheren en beschikkingshandelingen te verrichten ten aanzien van de goederen waaruit het vermogen bestaat. De executeurs handelen namens de erfgenamen. De erfgenamen zijn de rechthebbenden op de nalatenschap. De executeurs leggen na afloop van de executie (functie, taak van een executeur-testamentair) dan ook verantwoording af aan de erfgenamen. De bevoegdheden van de Staten-Generaal als executeurs waren niet bepaald. Zie Japikse (ed.), *Correspondentie Willem III II*, 412, Anthonie Heinsius aan Bentinck (9 mei 1702).

33 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, 20 mei. 'Die Sachlage war also die, dass beide Parteien einen Schein des Rechts auf ihrer Seite hatten; da nun keine nachgeben wollte, so musste man entweder den Weg des Rechts oder den einer gütlichen Einigung einschlagen. Man versuchte es zunächst mit lezsterem', schrijft Drechsler. Zie Drechsler, Streit, 15-16.

34 Zie hoofdstuk 6.

35 Japikse, *Geschiedenis II*, 14-15; hoofdstuk 6.

36 Rive, Schets, XII.

37 De Grote Alliantie bestond uit Engeland, Oostenrijk, de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën, Brandenburg en later ook Portugal en Savoye, die de dominantie van de Franse Bourbons vreesden. Zie ook Schutte, 'Republiek', 273-276; Hoofdstuk 6.

rik I niet teveel invloed in de Republiek geven. Daardoor kreeg de Oranje-erfenis een niet te onderschatten politieke betekenis.³⁸ De Pruisische koning had nu een troef in handen om druk uit te oefenen op de Staten-Generaal, terwijl de Friese Nassaus geen mogelijkheid hiertoe hadden. Het was niet uitgesloten dat Frederik I zich zou terugtrekken uit de Grote Alliantie. Hij had dan de keuze om neutraal te blijven of zich met de tegenpartij, Frankrijk, te verenigen.³⁹ James Vernon, de Engelse Secretary of State, vertelde al kort na de dood van Willem III aan de Staatse gezant in Londen, Marinus van Vrijbergen, dat hij bezorgd was en volgens laatstgenoemde niet zonder reden, dat de koning van Pruisen ‘somtijts tot bekomingh der nalatenschap van S. Maj.ts [Sijne Majesteits] domeynen wel eenighe mouvementen moght doen die aen de groote alliantie en de gemene saeck nadelygh waeren. Gelyck U Ho. Ed. G. [U hoog Edele Gestrenge] weet leggen de considerable goederen onder Vrankrijck en Spagnens dominatie’.⁴⁰ Frederik I was om verschillende redenen tot deze alliantie toegetreden. Hij wilde ondermeer financiële middelen verwerven voor het in stand houden van zijn leger, om indien mogelijk de schulden van vorige oorlogen betaald te krijgen, om zijn morele en patriottische verplichtingen te vervullen en ook om de Oranje-erfenis te verkrijgen.⁴¹

Volgens Drechsler bevonden de Staten-Generaal zich als executeurs-testamentair in een weinig gelukkige tussenpositie. Dit was niet zonder reden. ‘Es ist wahrscheinlich, dass ein Übereinkommen in Kürze erzielt worden wäre, hätte man nicht auf preussischer Seite Pläne verfolgt, die bei den holländern das grösste Misstrauen gegen Friedrich I. erwecken mussten’.⁴² De tegenzin van de Staten-Generaal om de Pruisische koning te veel toe te geven zou verklaarbaar zijn omdat het duidelijk was dat het bij hem niet alleen om juridisch en materieel, maar ook om politiek voordeel ging. Zou Frederik I vanaf het begin aan de Staten-Generaal duidelijk hebben gemaakt dat het hem slechts ging om het verkrijgen van de goederen van zijn voorouders en niet om de politieke erfenis van Willem III, dan zou hij met zijn ‘berechtigten’ aanspraken wellicht meer steun hebben gevonden dan in werkelijkheid het geval was. Dat is althans de mening van Drechsler.⁴³ Door de erfeniskwestie werd de verhouding tussen de Staten-Generaal en Pruisen ernstig verstoord. Ook ontstond er een erfenisstrijd tussen Henriette Amalia en Frederik I. De Friese prinses bleef alles voor haar zoon opeisen, terwijl haar neef de Pruisische koning de goederen van Frederik Hendrik wilde hebben. Bovendien was Henriette Amalia verbolgen over het feit dat Frederik I zich al meester had gemaakt van Lingen en Meurs, en later trouwens ook nog van Montfort dat tevens deel uitmaakte van de erfenis van Willem III.⁴⁴

38 Rive, *Schets*, (1).

39 Zie hoofdstuk 6.

40 Veenendaal, *Briefwisseling Heinsius I*, 17-18, Van Vrijbergen aan Anthonie Heinsius (21 maart 1702).

41 Frey, *Frederick I*, 190 en 191.

42 Drechsler, *Streit*, 16.

43 Drechsler, *Streit*, 16. Zie ook hoofdstuk 5.

44 Van Rappard, *Aanspraken*, 140. Zie ook hoofdstuk 4. Zie voor de verkoop van Montfort door Frederik II aan Willem V hoofdstuk 14.

2.4 Het opmaken van een staat en inventaris en het verheffen van de lenen

Van Pruisische zijde werd er bij de Staten-Generaal herhaaldelijk op aangedrongen een inventaris van de goederen te maken om zo tot een goede deling en uitkering van de goederen van Willem III te kunnen komen. Frederik I wilde dat de goederen die Willem en zijn vader Willems II tijdens hun leven zelf hadden verworven en waarover zij vrij konden beschikken gesepareerd werden van de goederen van Frederik Hendrik.⁴⁵ De Staten-Generaal gaven aan de Domeinraad opdracht een overzicht te maken van alle prinsdommen, graafschappen, baronieën, steden, vrijheden, dorpen, heerlijkheden en andere domeinen, tevens van juwelen, goud, zilver, meubelen, kapitalen, schulden en vorderingen die door Willem III waren nagelaten, zodat men in staat was de goederen te scheiden en over te dragen aan diegenen die hier recht op hadden.⁴⁶ Hierbij zouden de goederen van de prinsen van Oranje, te weten die van René de Chalon, Philips Willem, Maurits en Frederik Hendrik en die van Willem II en van zijn zoon Willem III gesepareerd worden.⁴⁷ De goederen van Willem III werden na diens dood nog steeds door de Nassause Domeinraad geadministreerd. Dit gebeurde in opdracht van de Staten-Generaal.⁴⁸ De weldra opgestelde staat en inventaris bestaat uit twee gedeelten.⁴⁹ Het eerste gedeelte geeft een overzicht van de herkomst van de goederen van Willem III en in het tweede deel staan de vorderingen, rentes, kapitalen, aandelen en roerende goederen.⁵⁰

Na de dood van Willem III dienden zijn lenen op naam van zijn erfgenamen te worden verheven. Omdat nog niet duidelijk was hoe de erfenis verdeeld zou worden besloten de Staten-Generaal als executeurs-testamentair van de nalatenschappen van Frederik Hendrik en Willem III bij hun resoluties van 30 mei en 29 augustus 1702 bij voorbaat de Hollandse lenen te verheffen ten behoeve 'van die genen die sij souden goetvinden daartoe te qualificeren, ende sulcx ten behoeve vandie geenen die daar toe bevonden soude werden gerechtigd te wesen' alsof de partijen, Frederik I en Henriette Amalia als moeder en voogdes van haar minderjarige zoon Johan Willem Friso, met deze goederen waren beleend. Dit hield in dat de Staten-Generaal als executeurs-tes-

45 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Von Schmettau aan SG (8 mei).

46 Zie KHA, A16/IV, Willem III, inv. 6, Boedel en goederen; NA, 1.08.11, ND, inv. 918, ERSG 1702, Staat en inventaris (boedelbeschrijving). Op 30 mei 1702 gaven de Staten-Generaal aan de Domeinraad opdracht dit overzicht te maken. Het werd op 28 juni opgesteld en op 30 juni 1702 ontvingen Henriette Amalia en Frederik I hiervan een afschrift. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 2, *Nalatenschap Willem III*. Zie ook hoofdstuk 6.

47 Zie hoofdstuk 4. Volgens Rappard hadden de Staten-Generaal besloten om te antwoorden dat zij het recht dat Frederik meende te hebben op de fidei-commissaire goederen van Frederik Hendrik aanvaardden. Zij vonden het daarom nodig, zoals Frederik I had verzocht, om de erfenis te splitsen in goederen die belast waren met fidei-commissaire bepalingen en goederen waarover vrij kon worden beschikt. Zie Rappard, 'Aanspraken', 140.

48 Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, 30 mei. Alle beambten en bedienden, zoals de leden van Domeinraad, ontvangers, rentmeesters, die nog door Willem III waren aangesteld, mochten voorlopig in functie blijven.

49 NA, 1.08.11, ND, inv. 918, ERSG 1702, Staat en inventaris.

50 Het eerste deel is verwerkt in hoofdstuk 4. Hierin wordt aangegeven van wie de goederen afkomstig waren, vanaf René de Chalon, de eerste Nassau die de titel prins van Oranje erfde en droeg, tot en met Willem III. Het tweede deel, de vorderingen, rentes, kapitalen, aandelen en roerende goederen van Willem III, is opgenomen als bijlage 5. Zie voor een overzicht van de verwerving en vervreemding van Nassause domeinen en een overzicht van leengoederen van de prins van Oranje: Van Hoof e.a. (ed.), *Nassause Domeinraad*, 49-56 (tabel 1 en 2).

tamentair zelf tijdelijk met de goederen werden beleend totdat de erfenis definitief zou zijn verdeeld.⁵¹ Op 10 april 1703 verzochten zij toestemming hiervoor bij de Staten van Holland; deze gingen op 11 april hiermee akkoord. De Nassause Domeinraad machtigde zijn secretaris-griffier, Johannes van Schuijlenburg, de voornaamste lenen te verheffen. Op 18 april 1703 werden de lenen van de Staten van Holland verheven.⁵²

2.5 Slot

Volgens de commissarissen van het Hof van Holland verliepen zowel de opening als het voorlezen van het testament van Willem III goed en conform de regels. De aanwijzing van Johan Willem Friso tot universeel erfgenaam leidde echter tot kritiek van diverse Duitse verwanten van de Koning-Stadhouder, met name van Frederik I van Pruisen. Willem III had in zijn testament de Staten-Generaal tot executeurs-testamentair benoemd; deze aanvaardden dit ook. Zij kwamen daarmee in een moeilijke positie, niet alleen omdat zij moesten beslissen of de gehele boedel zou gaan naar de Friese Nassaus dan wel of het zou moeten komen tot een verdeling van de erfenis, maar ook omdat zij daarbij rekening dienden te houden met de mogelijkheid van internationale politieke spanningen, vooral met Pruisen. Zij namen daarom de ongebruikelijke maatregel, de goederen van Willem III die in de Republiek lagen tijdelijk op hun naam als executeurs te laten verlijden. Bij een langdurige procedure zouden zij hierdoor gemakkelijker kunnen beschikken over deze goederen dan wanneer deze zouden zijn teruggevallen aan de Staten van Holland en die van andere gewesten.

⁵¹ Zie voor de tijdelijke belening van Hooge en Lage Zwaluwe: NA, 3.01.52, LRH, inv. 78, 44-45r, Registratie leen nr. 1750 (18 april 1703); Hoofdstuk 7.

⁵² NA, 3.01.52, LRH, inv. 78, ERSB, 54, 11 april 1703 en 55, 10 april 1703; Van Hoof e.a. (ed.), Nassause Domeinraad, 87. Op basis van de leenverheffing door de Staten-Generaal hebben de Pruisische koningen Frederik Willem I en Frederik II, en ook Willem IV hun lenen nooit verheven. Zij betaalden dan ook geen heergewaden, hofrechten en successierechten. Zie hoofdstuk 7.